

**МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

Навчально-науковий інститут соціально-педагогічної та мистецької освіти

Кафедра психології

КВАЛІФІКАЦІЙНА (ДИПЛОМНА) РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему **«ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ
ОБДАРОВАНОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ СУЧАСНИМИ
ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ»**

Виконала здобувач вищої освіти
групи ПС 21 м заочного відділення
спеціальність 053 Психологія
ОП Психологія. Практична психологія
Шарова Євгенія Вікторівна

Керівник: д.психол.наук, професор
Ковальова Ольга Вікторівна

Рецензент: д.психол.н., професор
Волошина Валентина Віталіївна

Запоріжжя– 2022 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	Error! Bookmark not defined.
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНOSTI У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	Error! Bookmark not defined.
1.1. Дослідження поняття «обдарованості» та її типів вітчизняних та зарубіжних науковців.....	6
1.2. Особливості розвитку обдарованості дітей молодшого шкільного віку	Error! Bookmark not defined.
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕХНОЛОГІЙ В ПРОЦЕС РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНOSTI У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	Error! Bookmark not defined.
2.1. Характеристика понять «Арт-терапія» та її видів.....	Error! Bookmark not defined.
2.2. Переваги використання арт-терапії з обдарованими дітьми.....	Error! Bookmark not defined.
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНOSTI У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	Error! Bookmark not defined.
3.1. Інструментарій та процедура дослідження обдарованості дітей молодшого шкільного віку	Error! Bookmark not defined.
3.2. Результати емпіричного дослідження	Error! Bookmark not defined.
РОЗДІЛ 4. ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ АРТ-ТЕРАПІЇ НА РОЗВИТОК ОБДАРОВАНOSTI ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	Error! Bookmark not defined.
4.1. Розробка та апробація комплексної програми з елементами арт-терапії	Error! Bookmark not defined.
4.2. Результати формуючого експерименту.....	Error! Bookmark not defined.

ВИСНОВКИ	Error! Bookmark not defined.
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	67
ДОДАТКИ	73

Шарова Євгенія Вікторівна

Психологічні детермінанти розвитку обдарованості у молодших школярів сучасними засобами арт-терапії

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістр.

На сьогодні сучасний етап освіти спрямований на розвиток та піднесення творчої особистості в суспільстві. Підтримка обдарованих та талановитих дітей відіграє важливу роль в житті та процвітанні держави. В різних сферах діяльності на ринку праці потрібні та мають перевагу висококваліфіковані фахівці з нестандартним, креативним мисленням, які можуть швидко та оперативно реагувати на запити суспільства, знаходити дієві методи, удосконалювати різні технології, змінювати країну на краще.

Мета дослідження полягає в теоретичному та практичному дослідженні психологічних детермінантів розвитку обдарованості у молодших школярів сучасними засобами арт-терапії.

У роботі здійснено аналіз теоретичних аспектів особливостей розвитку обдарованості дітей молодшого шкільного віку; визначено, конкретизовано та обґрунтовано особливості використання Арт-терапевтичних технологій у процесі розвитку обдарованості дітей молодшого шкільного віку; емпірично досліджено особливості сформованості обдарованості у дітей молодшого шкільного віку; розроблено та апробовано програму з елементами арт-терапії спрямовану на розвиток обдарованості.

Попри жваву та оперативну діяльність науковців виникають протиріччя і в визначенні понять «арт-терапії». Часто виокремлюють значення арт-терапії - засіб лікування образотворчим мистецтвом. Але це значно обмежує можливості впливу даного методу. З англо-українського словника слово «art» означає «мистецтво». Мистецтво охоплює не лише живопис, а й музику, скульптуру, літературу і інші види діяльності. Вплив різних видів мистецтв на

особистість практикувався в різних народах та культурах.

Результати дослідження дозволили виділити дві критичні фази розвитку вміння дитини задавати запитання при знайомстві з новим предметом. Першу критичну фазу можна спостерігати у віці 6-8 років: коли діти дошкільного віку дуже допитливі, з переходом до шкільного навчання значна частина дітей (20-25%) стає пасивною; при цьому у 20-25% дітей спостерігається різке підвищення активності, а у більшості - 50-60% - активність значно змінюється залежно від умов спілкування і навчання. У цей період пізнавальні запитання дітей набувають нової якості - пошукового характеру: вони переважно спрямовані на самостійне вивчення невідомого.

У підлітковому віці (11-14 років) запитання набувають структуру гіпотез і мають дослідницький характер. Наприкінці цього періоду коло змісту питань звужується, але виникають питання нового змісту, що виходять за межі реального часу і мають особистісне значення: питання про значення для людини невідомих явищ, про можливості знання. За результатами дослідження, можна зробити висновок, що більшість вихованців молодшого шкільного віку, мають достатній рівень розумового та мовленнєвого розвитку, що не може не впливати на їхній загальний розвиток. У процесі арт-терапії дитина має можливість розвинути свій інтелектуальний потенціал (активізувати всі пізнавальні процеси), самовиразитися, вирішити особисті проблеми та позбутися внутрішніх конфліктів.

Ключові слова: арт-терапія, обдарованість, молодший шкільний вік, програма.

Evgenia Viktorivna Sharova

Psychological determinants of the development of giftedness in younger schoolchildren using modern means of art therapy

ABSTRACT

Qualification work for obtaining a master's degree.

Today, the modern stage of education is aimed at the development and elevation of a creative personality in society. Supporting gifted and talented children plays an important role in the life and prosperity of the state. In various spheres of activity on the labor market, highly qualified specialists with non-standard, creative thinking are needed and preferred, who can quickly and promptly respond to the demands of society, find effective methods, improve various technologies, and change the country for the better.

The purpose of the study is the theoretical and practical study of the psychological determinants of the development of giftedness in younger schoolchildren using modern means of art therapy.

The paper analyzes the theoretical aspects of the development of giftedness in children of primary school age; the peculiarities of the use of Art-therapeutic technologies in the process of developing the giftedness of children of primary school age are determined, specified and substantiated; the peculiarities of the formation of giftedness in children of primary school age were empirically investigated; a program with elements of art therapy aimed at developing giftedness was developed and tested.

Despite the lively and operative activity of scientists, contradictions also arise in the definition of the concepts of "art therapy". The value of art therapy is often singled out - a means of treatment with fine art. But this significantly limits the influence of this method. From the English-Ukrainian dictionary, the word "art" means "art". Art includes not only painting, but also music, sculpture, literature and other activities. The influence of various types of arts on personality was practiced

in various peoples and cultures.

The results of the study made it possible to identify two critical phases in the development of a child's ability to ask questions when familiarizing himself with a new subject. The first critical phase can be observed at the age of 6-8 years: when preschool children are very inquisitive, with the transition to school education, a large part of children (20-25%) becomes passive; at the same time, in 20-25% of children there is a sharp increase in activity, and in the majority - 50-60% - activity changes significantly depending on the conditions of communication and learning. During this period, children's cognitive questions acquire a new quality - searching in nature: they are mainly aimed at independent study of the unknown.

In adolescence (11-14 years old), questions acquire the structure of hypotheses and have a research character. At the end of this period, the scope of the content of the questions narrows, but questions of a new content arise that go beyond the limits of real time and have a personal meaning: questions about the meaning of unknown phenomena for a person, about the possibilities of knowledge. Based on the results of the research, it can be concluded that the majority of pupils of primary school age have a sufficient level of mental and speech development, which cannot help but affect their general development. In the process of art therapy, the child has the opportunity to develop his intellectual potential (activate all cognitive processes), express himself, solve personal problems and get rid of internal conflicts.

Key words : art therapy, giftedness, junior high school, program.

РЕФЕРАТ

магістерської роботи на тему:

«Психологічні детермінанти розвитку обдарованості у молодших школярів сучасними засобами арт-терапії»

Здобувачки вищої освіти Шарової Євгенії Вікторівни

Науковий керівник: Ковальова О.В., доктор психологічних наук, професор кафедри психології.

На сьогодні сучасний етап освіти спрямований на розвиток та піднесення творчої особистості в суспільстві. Підтримка обдарованих та талановитих дітей відіграє важливу роль в житті та процвітанні держави. В різних сферах діяльності на ринку праці потрібні та мають перевагу висококваліфіковані фахівці з нестандартним, креативним мисленням, які можуть швидко та оперативно реагувати на запити суспільства, знаходити дієві методи, удосконалювати різні технології, змінювати країну на краще.

Дитинство - це період, коли у дитини інтенсивно розвиваються різні задатки, фізичні та інтелектуальні здібності, в деяких дітей можна зустріти спеціальні здібності - музичні, художні, математичні, мовні. Обдарованих дітей можна зустріти між різних верств населення, пропри соціальний та матеріальний стан сім'ї в якій вони народилися. Якщо батьки створюють всі умови для розвитку дитячої обдарованості, то вона може перерости в талант або геніальність. Таким чином, дітей з потенціалом потрібно виявити раніше, але на жаль не всі батьки можуть помітити його вчасно.

Молодший шкільний вік відіграє одну із ключових ролей в формуванні особистості. Адже у цьому віці для дитини важливо розвиваючі та навчальні заняття, психологічний стан дитини тощо. Будь-яка дитина спроможна проявити себе та досягти успіху в різних видах діяльності. Важливим є те, що коли дитина приходить до школи, її повинні оточувати освітнє середовище, яке включає можливості та технології, щодо розкриття здібностей та їх розвиток, які можуть побачити та розкрити обдарованість. Фахівці стверджують, що у дитини спочатку проявляються здібності до мистецтва, а

потім до інтелектуальних можливостей. Арт-терапія пов'язана з мистецтвом та творчістю. Тому розвиток обдарованості засобами арт-терапії є однією з актуальних проблем сьогодення.

Попри жваву та оперативну діяльність науковців виникають протиріччя і в визначенні понять «арт-терапії». Часто виокремлюють значення арт-терапії - засіб лікування образотворчим мистецтвом. Але це значно обмежує можливості впливу даного методу. З англо-українського словника слово «art» означає «мистецтво». Мистецтво охоплює не лише живопис, а й музику, скульптуру, літературу і інші види діяльності. Вплив різних видів мистецтв на особистість практикувався в різних народах та культурах. Будь-яка художня творча діяльність є не тільки відображенням буття, а й формою звернення людини до свого внутрішнього світу, способом спілкування з самим собою та дає можливість зрозуміти свої почуття. Вона розкриває творчий потенціал особистості, допомагає пережити нові позитивні емоції.

Аналіз літератури дозволяє зрозуміти, що визначення поняття «обдарованість» та вплив на неї арт-терапії не є цілком коректним та вичерпаним, і має потребу розглянути це питання більш широко.

Отже, актуальність проблеми, її практичне значення зумовили вибір теми «Психологічні детермінанти розвитку обдарованості у молодших школярів сучасними засобами арт-терапії».

Об'єкт дослідження - обдарованість дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження - особливості розвитку обдарованості у дітей молодшого шкільного віку за допомогою арт-терапії.

Мета дослідження полягає в теоретичному та практичному дослідженні психологічних детермінантів розвитку обдарованості у молодших школярів сучасними засобами арт-терапії.

Завдання:

- здійснити аналіз теоретичних аспектів особливостей розвитку обдарованості дітей молодшого шкільного віку;

- визначити, конкретизувати та обґрунтувати особливості використання Арт-терапевтичних технологій у процесі розвитку обдарованості дітей молодшого шкільного віку;

- емпірично дослідити особливості сформованості обдарованості у дітей молодшого шкільного віку;

- розробити та апробувати програму з елементами арт-терапії спрямовану на розвиток обдарованості.

Методи дослідження:

- *загальнотеоретичні*: аналіз, порівняння, синтез, класифікація, систематизація та узагальнення даних теоретичних та експериментальних досліджень, теоретичне моделювання;

- *емпіричні*: спостереження, психологічне опитування (бесіда, інтерв'ю, анкетування) розроблене науковцями для дослідження рівня обдарованості, тестування за програмами видатних науковців;

- *статистична обробка даних* здійснювалася із застосуванням аналізу-математичні методи обробки і статистичного аналізу одержаних даних використовувалися для перевірки достовірності результатів дослідження.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилась на базі групи дітей молодшого шкільного віку в Юр'ївському ліцеї Юр'ївської селищної ради, у 3 класі. Вибірка склала 30 осіб віком 8-9 років, з яких 17 дівчат та 13 хлопців.

Теоретичним підґрунтям дослідження обдарованості в цих умовах можуть стати наявні концепції виховання підростаючого покоління, створені такими провідними науковцями України та близького зарубіжжя, як Ш. Амонашвілі, І. Бех, О. Киричук, В. Крижко, В. Моляко, О. Савченко, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська та ін.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягають у тому, що:

– визначено й обґрунтовано особливості впливу арт-терапії на розвиток обдарованості дітей молодшого шкільного віку;

– уточнено сутність і структуру поняття «обдарованості» за її типологією;

– подальшого розвитку набули наукові положення щодо розробки програми розвитку обдарованості з елементами арт-терапії.

Практичне значення результатів дослідження полягає в створенні і впровадженні програми розвитку для дітей молодшого шкільного віку з елементами арт-терапії, яку можна впровадити у діяльність психологів у початковій школі.

Результати дослідження дозволили виділити дві критичні фази розвитку вміння дитини задавати запитання при знайомстві з новим предметом.

Першу критичну фазу можна спостерігати у віці 6-8 років: коли діти дошкільного віку дуже допитливі, з переходом до шкільного навчання значна частина дітей (20-25%) стає пасивною; при цьому у 20-25% дітей спостерігається різке підвищення активності, а у більшості - 50-60% - активність значно змінюється залежно від умов спілкування і навчання. У цей період пізнавальні запитання дітей набувають нової якості - пошукового характеру: вони переважно спрямовані на самостійне вивчення невідомого.

У підлітковому віці (11-14 років) запитання набувають структуру гіпотез і мають дослідницький характер. Наприкінці цього періоду коло змісту питань звужується, але виникають питання нового змісту, що виходять за межі реального часу і мають особистісне значення: питання про значення для людини невідомих явищ, про можливості знання. Світ, передбачення майбутнього, про місце людини у Всесвіті, про сенс життя.

У цій критичній фазі діти ще більше диференціюються відповідно до їх активності в постановці дослідницьких запитань, сумнівних гіпотезах.

Невелика частка школярів (10-15%) дуже активно ставить такі питання, тоді як значна частина (40%) характеризується пасивністю.

Арт-терапія як напрям, пов'язаний із впливом на людину різноманітних художніх засобів, використовується як самостійно, так і в комплексі з лікувальними, освітніми та іншими засобами.

Арт-терапія - це засіб вільного самовираження та самопізнання. Основною метою використання технік арт-терапії є розвиток творчих здібностей людини, образотворче вираження її стану, вираження різних видів емоцій, усунення психічної напруги, корекція неврозів, страхів, полегшення лікування та активізація розумового розвитку дітей.

Зміна традиційного у сучасних психологічних дослідженнях уявлень про обдарованість як про константну рису на розуміння динамічної природи цього феномену сприяла перегляду багатьох постулатів, як у частині розуміння психологічних механізмів формування обдарованої особистості, так і принципи проектування роботи з обдарованими дітьми та підлітками. Обдарованість трактується не як постійний особистісний показник, а як системна якість психіки, як потенціал, який постійно розвивається, існує лише в динаміці і тому майже безперервно змінюється.

А тому в роботі з обдарованими дітьми та підлітками центр уваги зміщується з проблеми діагностики, відбору та навчання на проблему розвитку та створення умов для прояву та повної реалізації потенційних можливостей обдарованості. Ефективне виконання такого завдання вимагає, з одного боку, ретельного аналізу ролі освітнього середовища в навчанні, розвитку та соціалізації підростаючого покоління та визначення тих параметрів, які мають суттєвий вплив на процес становлення обдарованої особистості.

Арт-терапія має очевидні переваги перед іншими формами психотерапевтичної роботи:

- Арт-терапія - це засіб передусім невербальної комунікації. Це робить його особливо цінним для тих, хто недостатньо добре володіє мовою та має труднощі з описом свого досвіду усно.

- Арт-терапія - це засіб вільного самовираження та самопізнання. Має «пізнавальний» характер, передає довірливу атмосферу, високу толерантність та увагу до внутрішнього світу дитини.

- Арт-терапія базується на мобілізації творчого потенціалу дитини, внутрішніх механізмів саморегуляції та оздоровлення.

Перш за все, необхідно пам'ятати, що для дитини молодшого шкільного віку основним видом діяльності є гра. Тому, організовуючи розвивальну роботу, необхідно зазначити, що переважає ігрова форма навчання. Заняття арт-терапією для дітей - це гра. У процесі арт-терапії дитина має можливість розвинути свій інтелектуальний потенціал (активізувати всі пізнавальні процеси), самовиразитися, вирішити особисті проблеми та позбутися внутрішніх конфліктів.

За результатами дослідження, можна зробити висновок, що більшість вихованців молодшого шкільного віку, мають достатній рівень розумового та мовленнєвого розвитку, що не може не впливати на їхній загальний розвиток.

Так, аналізуючи пізнавальний компонент, відмітили, що значно зросла кількість дітей, які чітко розуміють роль вигадки, продуктивної уяви (нові образи) у виконанні художніх дій чи то актів, мають уявлення про власні можливості фантазувань і самостійно їх застосовують за різних обставин з 16% до 32%. Одночасно зменшилася кількість досліджуваних, які звикли виконувати дії за чіткими інструкціями дорослих, не усвідомлюють ролі фантазії, вигадки у творчості, не здатні самостійно їх використовувати з 50% до 16% по вибірці.

Результат, отриманий під час повторної діагностики, дозволив зробити висновок, що реалізація програми розвитку мовлення та інтелектуального розвитку з використанням арт-терапії відповідає умовам її застосування в роботі з обдарованими дітьми молодшого шкільного віку справді сприяли активізації їх мовленнєво-розумової діяльності. Загалом можна відзначити покращення динаміки загального розвитку дітей, їх емоційного стану, взаємовідносин дітей з батьками та педагогами, появу творчого підходу до виконання завдань.

Рік виконання магістерської роботи: 2021-2022р.р.

Місце виконання: Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, кафедра психології.